

Завальська Л. В.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

МАНІПУЛЯТИВНІ ТАКТИКИ В ІНТЕРАКТИВНОМУ СПІЛКУВАННІ ПОЛІТИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТОК-ШОУ)

Анотація. У статті досліджено комплекс комунікативних тактик, за допомогою яких реалізовано комунікативну стратегію маніпуляції в українському політичному дискурсі. У центрі уваги перебуває спонтанне мовлення українських політиків, представлене в політичному інтерактиві – телевізійних ток-шоу політичної тематики. Розроблено авторську типологію маніпулятивних тактик, характерних саме для українського політичного інтерактиву.

Ключові слова: політичний дискурс, інтерактивна взаємодія, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, маніпуляція.

Постановка проблеми. Дослідження політичної комунікації (далі – ПК) в українському мовознавстві скеровані на актуалізацію лінгвопрагматичного й комунікативно-дискурсивного підходів, що зумовлює пріоритетне вивчення таких питань, як мовленнєва взаємодія учасників політичного дискурсу (далі – ПД). Найяскравіше український ПД представлений у формах спонтанної мовленнєвої взаємодії, а саме в політичних ток-шоу, де мовці-політики виявляють себе як мовні особистості. Зважаючи на це, доцільно проаналізувати стратегічний аспект їхньої мовленнєвої поведінки й визначити, якими стратегіями й тактиками вони послуговуються. Серед основних стратегій ПК визначальна роль належить маніпулятивній, що й постала в центрі нашої уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплекс прийомів маніпулятивного впливу ґрунтовно описаний у мовознавчій літературі (Т.Ю. Ковалевська, А.В. Ковалевська, Н.В. Куцуза, В.В. Різун, Н.Ф. Непийвода та В.М. Корнєєв, Н.В. Слухай, І.Ю. Черепанова та ін.), зокрема в межах одеської лінгвістичної школи. Проте маніпулятивний потенціал мовних засобів, представлених у ПД, потребує додаткової уваги й вивчення.

Об'єктом аналізу в нашій статті є політичне інтерактивне мовлення, що має маніпулятивний характер, а предметом – комунікативні тактики в межах маніпулятивної стратегії мовлення. Дослідження виконане на матеріалі стенограм українського політичного ток-шоу «Свобода слова» (2014–2015 рр.).

Мета статті – обґрунтувати маніпулятивний характер інтерактивного політичного спілкування та виокремити різновиди комунікативних тактик у межах категорії маніпуляції в українському ПД.

Виклад основного матеріалу. Маніпулятивна стратегія є риторичною за своєю сутністю, вона протиставлена в ПД риторичній стратегії аргументації, яка має логічно-раціональне підґрунтя й розрахована на адекватність учасників спілкування й аргументовану полеміку в межах ПК. Маніпулятивна стратегія так само використовується в аргументації, однак тут ідеться не про доведення істинності своєї позиції, а виключно про переконування аудиторії. О.Л. Михальова наводить таке

визначення маніпуляції, релевантне для ПД: «Маніпуляція – це різновид психологічного впливу, скерованого на спонування адресата до здійснення визначених адресантом дій за допомогою прихованого структурування світу у свідомості адресата в результаті майстерного впровадження в його психіку цілей, бажань, намірів, настанов, що не збігаються з тими, які об'єкт впливу міг би сформувати самостійно» [1, с. 77]. Маніпуляція в ПД має різноманітні засоби репрезентації, проте в політичному інтерактиві насамперед фіксуємо специфічне подання інформації: перекручування, приховування інформації, маніпулювання зі способом і часом її подання, підпорогове подання інформації. Н.В. Слухай виокремлює прийоми маніпулятивного впливу: нав'язування інформації; узагальнення, або генералізація; викривлення інформації; незгадування інформації; упродовження псевдоінформації; роздмухування інформації й створення інформаційного шуму; примітивізація інформації; структурування інформації; мінімізація інформації; надання або акцентування емоційно-оцінного статусу інформації [2, с. 88]. Ми характеризуємо маніпулятивну комунікативну стратегію (далі – КС) у співвідношенні з аргументативною, кваліфікуючи обидві як риторичні: маніпулятивна скерована на ірраціональний вплив, а аргументативна – на раціональний. Риторичний характер маніпулятивної КС у ПД зумовлений тим, що мовець не стільки впливає на опонента й аудиторію, скільки ухиляється від прямих відповідей, заплутує співрозмовника, створює ефект «паралельної» комунікації, тобто різними способами будує квазідіалог. Отже, маніпулятивна КС скерована на ірраціональне сприйняття адресатами, на активацію правої півкулі головного мозку, тому що передбачає вплив на підсвідомість, що в ПД виражено через використання лексичних і граматикичних засобів маніпулятивного характеру.

Серед маніпулятивних тактик основне місце посідає **КТ перетворення інформації** – звуження, розширення, перекручування, підміна тощо, тобто видозміна інформації в повідомленні, скерована на вплив на адресата з метою його переконання. У ПК тактика перетворення інформації передусім реалізована через підміну інформації: відповідаючи на поставлене запитання або коментуючи певну проблему, політик відхиляється від теми розмови, вдаючись до декларативних заяв або апелюючи до почуттів реципієнтів, напр.: «А. Куликов: *«Як ви пропонуєте захистити цих людей?»* Ю. Тимошенко: *«Я пропоную захищати Україну. Знаєте, тому що насправді... насправді сьогодні іде боротьба не за частину Донбасу. Повірте мені: сьогодні іде боротьба, бути Україні чи не бути Україні. От про що стоїть сьогодні питання. І на це питання не може відповідати жоден політик самостійно»* («Свобода слова», 22.09.2014 р.). Підміна інформації наявна тоді, коли політики не здатні дати вичерпну відповідь або аргументовано довести свою позицію,

за таких умов вони використовують емоційні аргументи, підставляючи їх замість доказів.

Трансформація інформації насамперед розрахована не на прямого адресата, а на загальну аудиторію – безпосередньо присутніх у студії учасників ток-шоу й телеглядачів. Зважаючи на це, реалізація цієї КТ представлена і в діалогічній взаємодії політиків із ведучим програми, а не лише між політиками-мовцями, напр.: «А. Левус – В. Рабіновичу: «...Чи вам не соромно сидіти поруч з людьми і вчити зараз нас моралі, коли у вас сидить, там, Бойко, да, з розкраденими мільйонами за вишки, коли сидять люди, які причетні і по лікоть руки у крові за Небесну сотню, винні за один закон... і за один закон вони проголосували...» А. Куликов: «А скажіть, будь ласка, пане Левус, в інших партіях, у тому числі й у вашій, таких людей немає зовсім?» А. Левус: «Я... дайте завершити запитання». А. Куликов: «Ні, ну все ж таки. Коли ми висуваємо звинувачення на адресу одних, то...» А. Левус: «Про що? Про вишки Бойка звинувачення? Це якийсь невідомий факт я сказав, десь із космосу?» А. Куликов: «Ні, ясно, що Бойка у вашій фракції немає». А. Левус: «Кримінальне провадження». А. Куликов: «А інші подібні діячі, які зовсім не причетні до корупції, так?» А. Левус: «Ну, нехай це докаже прокуратура. Дайте я завершу запитання». А. Куликов: «Так нехай докаже прокуратура і щодо Бойка» («Свобода слова», 20.04.2015 р.).

Формулюючи запитання, мовець насамперед звертається до аудиторії, а не до безпосереднього співрозмовника, при цьому вдається до ірраціональної аргументації й маніпулятивного впливу: апеляція до грошей, отриманих від населення, і загиблих Небесної сотні актуалізує підсвідомість реципієнтів, «умикає» механізм схвального сприйняття всього, що буде сказане далі. Проте ведучий утримується в ситуацію, намагаючись припинити маніпуляцію, що руйнує схему мовленнєвої поведінки мовця. Необхідність зміни регістру від риторичних запитань до відповіді змушує його плутатися й знову трансформувати інформацію, проте раціональні складники взаємодії тут знімають потужність маніпулятивного впливу. Ведучий також бере участь у маніпуляції, однак використовує мілтон-модель нейролінгвістичного програмування як «спосіб психологічного захисту від можливого маніпулювання свідомістю й підсвідомістю» [3, с. 120].

КТ ігнорування в політичному інтерактиві використовують у таких комунікативних ситуаціях, коли політик виконує КР адресата, спілкуючись або з журналістами, або з аудиторією, або з іншими політиками. Специфіка використання комунікативного ігнорування залежить від того, якими причинами зумовлене звернення до нього в межах стратегії маніпуляції.

Насамперед політики вдаються до тактики ігнорування, коли не розуміють предмета розмови або взагалі не володіють потрібною інформацією. Така мовленнєва поведінка характерна для мовних особистостей, які не бажають демонструвати низький інтелектуальний рівень або незнання загальновідомих фактів. Застосування тактики комунікативного ігнорування з метою зміни теми розмови належить до основних характеристик політичної комунікації. Адресат змінює тему, коли не лише не може, а й не хоче відповідати на поставлені конкретні запитання, напр.: «М. Добкін: «Послухайте, не вам вирішувати, що я буду робити. Але стояти я буду за свою Батьківщину. Прийде час, треба буде – встану». Ю. Тимошенко: «І де вона у вас?» М. Добкін: «Готові Ви бути медсестрою в нашому загоні – будь ласка. Сумку с медикаментами видамо» («Свобо-

да слова», 05.05.2014 р.). Тут ми бачимо інтерактивну взаємодію між політиками, що займають принципово різні політичні позиції, тому запитання одного з них сприймається іншим як провокативне, і адресат ігнорує його та продовжує свою репліку, нібито й не чує іншого учасника розмови. Комунікативне ігнорування в таких випадках дає змогу висловити свої думки й при цьому не зважати на те, що говорить політичний опонент.

Комунікативне ігнорування передбачає повне нівелювання реплік співрозмовника, небажання його слухати, неврахування його позиції, напр.: «С. Дацюк: «У вас політика така є публічна і зрозуміла? Чи немає?» М. Найєм: «Дослухайте... дослухайте, будь ласка. Є чітка позиція...» С. Дацюк: «Позиція не цікавить. Політика є?» М. Найєм: «Можна у вас спитати? Ви будете слухати чи будете перебувати?» С. Дацюк: «Тому що ви хочете заговорити питання». М. Найєм: «Ні, я хочу вам відповісти на питання» («Свобода слова», 23.03.2015 р.). Низку запитань мовця, адресованих М. Найєму, подано комплексно, усі разом, у кожній репліці по кілька запитань. Через це адресат не встигає на них зреагувати, більше того, відповіді мовцю й не потрібні, він намагається спровокувати відповідну реакцію адресата, пов'язану з вербальною агресією. А коли намір не реалізується, звинувачує адресата в тому, що той не відповідає на запитання. У наведеному прикладі адресат намагається досягти порозуміння, однак мовець не налаштований на кооперативну взаємодію й свідомо ігнорує всі спроби адресата знайти спільну мову.

Отже, КТ ігнорування характерна для таких ситуацій політичного інтерактиву: 1) коли політики не орієнтуються в предметі розмови або не мають бажання обговорювати відповідні проблеми; 2) коли політики замінюють діалог монологічним політичним виступом; 3) коли політики змінюють у процесі спілкування комунікативну стратегію переконування на стратегію самопрезентації; 4) коли наявна комунікативна провокація. Загалом ігнорування є одним із поширених механізмів відхилення від теми розмови й уникнення розкриття власного інтелектуального безсилля.

КТ метафоризації й іронізації передбачає використання комплексів образних засобів для впливу на політичного опонента. Х.П. Дацишин зазначає, що політична метафора виконує (разом з інформаційною, акцентуаційною, контактовстановлювальною) і функцію впливу [4, с. 14]. У ПД, на нашу думку, функція впливу домінує. Метою тактики метафоризації є урізноманітнення мовлення, надання йому рис риторичності та посилення маніпулятивного впливу. Зважаючи на це, метафори в ПД є яскравими й образними, а не стертими, напр.: «Ю. Луценко: «Наше суспільство десятками років жило в пострадянському баракі, який просто перефарбували жовто-блакитним, але насправді порядки не мінялися» («Свобода слова», 6.10.2014 р.). Мовленню українських політиків метафора надає образності, риторичності, привертає увагу до мовця та виконує функцію впливу.

У межах додаткових КТ розглядаємо й прийоми мовної гри: В.А. Маслова зазначає, що «лексичне маніпулювання активно виявляє себе в політичному дискурсі або через зміну значення слова, або через вибір певних слів для позначення об'єктів» [2, с. 47]. В українському ПД часто вдаються до гри слів, що ґрунтується на актуалізації різних значень полісемічної лексеми, напр.: «О. Семерак: «Мені шкода, що ви сидите в парламенті. І я думаю, що ви будете сидіти не в парламенті» («Свобода слова», 22.12.2014 р.). Така ж ситуація представлена й у наступному прикладі з полісемічною лексемою «ходити»:

«А. Куликов: «Балога не йде офіційно від блока Петра Порошенко». Н. Шуфрич: «Ми знаємо, де Балога ходить. Ремарка приймається...» («Свобода слова», 13.10.2014 р.).

До додаткових КТ маніпулятивного характеру відносимо й іронізацію: співрозмовники коментують репліки своїх опонентів, ховаючи за нейтральною формою висловлення негативне ставлення, висміювання тощо, напр.: «А. Куликов: «Так а ви скажіть: у тому, що президента Кеннеді вбили і «Титанік» потопили, теж я винен?» Н. Шуфрич: «Пане Андрію, от у чому не винні – у тому не винні точно» («Свобода слова», 9.03.2015 р.). Іронія, що підпорядкована маніпулятивній меті, адресована безпосередньому співрозмовнику, а не аудиторії, а розпізнавання іронії репрезентує комуніканта як розвинену мовну особистість із належною комунікативною компетенцією. Отже, додатковими маніпулятивними тактиками вважаємо метафоризацію разом із порівнянням і грою слів, а також іронізацію.

Висновки. Маніпулятивна КС є риторичною разом з аргументативною, вона скерована на ірраціональний вплив: мовець не стільки впливає на опонента й аудиторію, скільки ухиляється від прямих відповідей, заплує співрозмовника, створює ефект «паралельної» комунікації, тобто різними способами будує квазідіалог. КС маніпуляції охоплює КТ перетворення інформації, комунікативного ігнорування, метафоризації й іронізації.

Література:

1. Михалева О.Л. Политический дискурс: Специфика манипулятивного воздействия. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 256 с.
2. Слухай Н.В. Суггестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека: учебно-методическое пособие. К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2012. 319 с.
3. Різун В.В., Непийвода Н.Ф., Корнєєв В.М. Лінгвістика впливу: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 148 с.
4. Дацишин Х.П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н.: спец. 10.01.18 – журналістика. Львів, 2005. 20 с.
5. Маслова В.А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? Политическая лингвистика. 2008. № 1 (24). С. 43–48.

Завальская Л. В. Манипулятивные тактики в интерактивном общении политиков (на материале ток-шоу)

Аннотация. В статье исследован комплекс коммуникативных тактик, с помощью которых реализована коммуникативная стратегия манипуляции в украинском политическом дискурсе. В центре внимания находится спонтанная речь украинских политиков, представленная в политическом интерактиве – телевизионных ток-шоу политической тематики. Разработана авторская типология манипулятивных тактик, характерных именно для украинского политического интерактива.

Ключевые слова: политический дискурс, интерактивное взаимодействие, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, манипуляция.

Zavalskaya L. Manipulative tactics in interactive communication of politics (on the talk-show material)

Summary. The article deals with a complex of communicative tactics, through which a communicative strategy of manipulation in the Ukrainian political discourse is implemented. The focus is on spontaneous broadcasting of Ukrainian politicians, presented in a political interactive – television talk show of political themes. An author's typology of manipulative tactics, which is typical for Ukrainian political interactivity, is developed.

Key words: political discourse, interactive interaction, communicative strategy, communicative tactics, manipulation.